

IDEEA DE SISTEM ȘI INTERDISCIPLINARITATE ÎN OPERA ȘI ACTIVITATEA LUI D. GUSTI

Prof. univ. Călina Mare

Cluj-Napoca

Recitind și regind acum lucrările lui D. Gusti prin prisma înnoirilor aduse la dezvoltarea epistemologiei generale și a celei sociologice, s-ar putea releva câteva idei directoare ale creației gustiene, ce și-au menținut actualitatea, fie că s-au conturat în opera lui ca germe, aparținând științei științifice a perioadei respective și ulterior s-au clarificat și adâncit, fie că s-au integrat mai clar într-un corp teoretic explicativ superior.

Am începe această analiză cu câteva considerații de epistemologie a științelor sociale, prezente în opera lui Gusti de-a lungul câtorva decenii de creație, considerații dintre care unele s-au adâncit și s-au nuanțat pe măsura maturizării soluțiilor.

Astfel, în primul rând Gusti este clar adeptul unei sociologii care să imbine interpretarea teoretică cu studiul cât mai obiectiv al faptelor sociale. De aici, critica sa a empirismului exagerat, dar și a sociologiei făcute din cabinet, rezultând din simpla compilare a altor lucrări sau din construcții abstracte — rezultat al generalizării unor observații de la distanță. El este împotriva sociologilor care, instalați în turnul de fildeș al cabinetului lor de lucru, se mulțumesc să noteze ceea ce cred că au putut deosebi de la o mare înălțime și enormă distanță și să creeze pe o astfel de temelie construcții abstracte¹.

Atitudinea sa antiempiristă se manifestă în acest context critic și prin cerința de a orienta teoretic orice cercetare concretă factuală. Această cerință este mai general formulată ca cerință a *interdependenței între interpretarea teoretică și metodologică* utilizată în cercetările sociologice, metoda de cercetare trebuind să fie întotdeauna ghidată de un anumit sistem teoretic pe care este chemată să-l verifice și să-l perfecționeze totodată.

Aici ar mai interveni, ca precizare, diferența pe care o acceptă Gusti între cercetarea din domeniile științelor naturii și cea din domeniul științelor sociale, unde intervin ca elemente suplimentare intuiția, trăirea și înțelegerea.

Grija pentru științificitate se manifestă foarte clar la Gusti în elaborarea regulilor cercetării de teren, în cadrul cărora el acordă o atenție deosebită observației științifice: pregătite, orientate, supravegheate. În repetate rânduri, Gusti reia analiza acestor cerințe, insistând asupra peri-

¹ D. Gusti, *Monografia sociologică*, 1940, în *Opere*, vol. I, texte stabilite, comentarii, note de O. Bădina și O. Neamțu, București, Edit. Academiei, 1968, p. 419.

coleur care trebuie să fie evitate și prevenite de cercetător, în cazul în care urmărește cu obiectivitate adevărul. În acest context, el previne cu deosebire împotriva cazurilor de superficialitate, de incompetență și chiar impostură, care pot interveni în obținerea informației primare directe, dacă ea nu este corect și conștiincios efectuată. De aici critica severă a tuturor improvizațiilor în dobândirea informației directe, în prelucrarea ei. De aici cerința formulată clar pentru unificarea activității sociologice pe plan național prin intermediul stabilirii unei metodologii unitare de investigație. De aceea, în îndrumările metodologice elaborate, el urmărea un scop principal: unificarea metodelor de cercetare la teren pentru a obține date științifice comparabile².

Demn de semnalat, în contextul apărării de către Gusti a spiritului de științificitate, este un fapt biografic. Făcând o expunere la Paris în 1935 asupra monografiei sociologice și amintind ca element al cercetării intuiția specifică investigatorului sociologic, D. Gusti a trezit prin această idee interesul lui Henri Bergson care a dorit să-l întâlnească și să discute o astfel de aplicare a intuiției în sociologie, la care el însuși, creatorul intuiționismului, nu se gândise. În discuție, D. Gusti s-a delimitat de poziția bergsoniană, precizând înțelesul științific pe care îl acordă el termenului de intuiție. Cu acest prilej, D. Gusti menționa că „în sociologie avem puțină de a cunoaște realitatea prin participare, prin trăire, prin experiență personală, în mod direct, prin intuiție obiectivă. După cum vedem, nu este vorba de un procedeu misterios, de o intuiție mistică, pentru care nu avem nici o aderență, ci de o traducere în termeni științifici a propriei experiențe de viață”³ (subl. ns. — C. M.).

Dealtfel, caracterizând monografiile sociologice, el le vede „ca mijloace perfecționate de observație, care îmbină intuiția, trăirea și înțelegerea cu măsurătoarea, cu statistica și reconstituirea trecutului”⁴.

De semnalat că teoria sociologică a lui Gusti, ca și metodologia sa au evoluat de-a lungul deceniilor, dobândind nuanțe de interpretare în sensul adecvării la obiect. Cele mai multe din aceste nuanțări privesc abordarea sistematică a societății, privită ca totalitate, în primul rînd de către sociologie care este chemată să studieze realitatea socială ca întreg, apoi prin cooperare cu științele particulare sociale, dar și cu științele particulare în general, în vederea unei cit mai adecvate cunoașteri a societății și indivizilor care o alcătuiesc, luînd în considerare și cadrele naturale în care se desfășoară viața socială. Astfel, el enunță ideea foarte prețioasă că „concurență nu poate să existe decît între oameni, științele nu cunosc decît colaborare. Cercetătorul trebuie să se supună legilor acestora din urmă, nu firii lor omenestii. Numai așa putem servi știința și realiza adevărata cunoaștere a realității”⁵.

Este interesant de reliefat modalitatea complex dialectică în care a conceput Gusti societatea. Astfel, el concepe realitatea socială ca o îmbinare complexă, dinamică și ierarhică de nenumărate unități sociale, existente în cele mai variate tipuri după loc, timp, rasă și mentalitatea

² Idem, *Un sistem de cercetări sociologice la teren*, București, 1940, p. 389.

³ Idem, *Monografia sociologică*, 1940, p. 443.

⁴ Idem, *Un sistem de cercetări sociologice la teren*, 1940, p. 381.

⁵ Idem, *Cercetări parțiale și cercetări integrale sociale*, 1936, p. 258.

celor ce le alcătuiesc ⁶. Datorită caracterului neomogen al realității sociale, alcătuită din variate forme de unități sociale, *cercetătorul trebuie să evite generalizările și deducțiile pripite*.

Această determină în chip necesar, după părerea sa, și caracterul sociologiei ca știință: „Fiind studiul realității sociale, ea nu are ca obiect societatea, una singură și aceeași în toate timpurile și în toate locurile, cu unitățile sociale concrete, singurele forme în care trăiește societatea. Când spunem știința realității sociale, înțelegem deci știința unităților sociale în formele numeroase și variate în care se găsesc ele răspândite pe pământ” ⁷. Aici s-ar putea face amendamentul, prezent și în discuțiile marxiste contemporane, că cele două aspecte nu se exclud. Adică abordarea sociologică a unor unități sociale concrete nu anulează total și nu face de prisos considerațiile generalizatoare asupra societății în ansamblu. Rămâne însă, credem, pe deplin întemeiată prevenirea împotriva generalizărilor și deducțiilor pripite.

În aceeași manieră sistemică, trecind la studiul unităților sociale, Gusti accentuează faptul că ele nu se reduc niciodată la suma aritmetică a indivizilor care le compun. Și aici se delimitează, în spiritul interdependenței dialectice, de teza autonomiei indivizilor față de societate și de teza anteriorității societății față de indivizi.

„Unitatea socială înseamnă întotdeauna un plus față de indivizii componenți, dar plusul se obține prin sinteză și nu poate dăinui în afară de indivizi. Unitatea socială are caracterul de totalitate, numai atît că o totalitate nu înseamnă nimic dacă nu ținem seama de toate părțile organice sau funcționale din care e alcătuită” ⁸.

Dealtfel, abordarea sistemică a fost pentru D. Gusti o preocupare majoră a întregii sale cariere științifice, așa cum o mărturisește el însuși, începînd cu anul 1900 cînd își pregătea doctoratul la Lipsa și culminînd cu elaborarea sistemului său sociologic și a metodei de cercetare — monografia sociologică — cel mai sintetic prezentat în deceniul al 5-lea. Anul 1900 apare la Gusti ca un an în care ideea totalului și a întregului s-a înfiripat în cereuri mici de specialiști, ajungînd centrală în fizică, biologie, psihologie prin deceniul al 4-lea al secolului nostru.

Putem semnală o confirmare a sensibilității sale teoretice față de problemele esențiale ale filozofiei și științei timpului său, confirmare ce se desprinde din critica întemeiată pe care a făcut-o conținutului lucrărilor Congresului internațional de filozofie care a avut loc la Paris în 1937, cu ocazia Expoziției internaționale, congres care a avut ca temă *Unificarea și unitatea științelor și metodelor*. Gusti constată cu îndreptățire că dezbaterile și comunicările congresului au fost „de o uimitoare insuficiență”, pentru că, datorită dispersiei soluțiilor filozofice, nu au reușit să dezvăluie tocmai terenul unei astfel de unificări.

După părerea lui Gusti, o astfel de problemă fundamentală, comună tuturor științelor, există și ea ar fi cerut o tratare adecvată. „Este — precizează el — problema întregului și a totalului, ca un foc central ali-

⁶ *Idem, Considerații asupra unui sistem de sociologie, etică și politică*, 1940, p. 338.

⁷ *Ibidem*, p. 338.

⁸ *Ibidem*, p. 339—340.

mentat de toate științele și de forțele spirituale ale timpului și care, la rîndul lui, le luminează pe toate”⁹.

Concentrîndu-se asupra aplicării ideii de întreg, de total în cadrul sistemului său sociologic, Gusti pornește de la *unitățile sociale* concrete pe care le gîndește în ierarhizare sistematică și în dinamism. De aici o imagine interesantă, de conlucrare interdisciplinară în abordarea corelației dintre trecut, prezent și viitor în studiul societății. Dacă la începutul interpretărilor sale teoretice el este înclinat să considere că sociologia studiază societatea ca pe ceva devenit, ulterior concepția lui Gusti se nuanțează treptat în sublinierea întrepătrunderii dintre sociologie și istorie ca științe, pornind de la unitatea dintre societate și istoria sa reală. „Societatea concretă are caracterul unui proces, e în continuă transformare sau, cu alte cuvinte, este istorie, *societate în timp și istorie fiind același lucru*”¹⁰ (subl. ns. — C. M.).

Gusti menționează chiar că abordarea statică a societății este o abordare abstractă, născută din nevoia de metodă. În mod similar apare dezvoltată ideea interdisciplinarității în proiecția concluziilor sociologice asupra viitorului, care se face prin împletirea sintezei istorico-sociologice cu etica și politica.

Asupra acestui aspect ne vom opri mai pe larg, după cum vom înfățișa acțiunea metodologică a ideii de totalitate și de interdisciplinaritate în interiorul sistemului său sociologic și al metodei monografice.

Unitățile sociale sînt analizate de către Gusti în condițiile de bază ale existenței lor: mediul și imboldul de socializare a acestuia — voința socială.

Cele două condiții formează împreună cauza unității sociale, cadrele reprezentînd posibilitățile, în timp ce voința socială — puterea socială. Astfel, în explicarea genezei și funcționării societății rolul hotărîtor revine *voinței sociale* care este prezentată drept condiție principală, cauză cauzatorie, declanșînd cauzalitatea socială. Odată declanșată, funcționarea unității sociale se realizează prin interacțiunea tuturor categoriilor ținînd de cadrele și de manifestările sociale. „În unitatea socială, categoriile ei componente se leagă între ele, trăind în, prin și pentru totul, ce le dă viață și sens”. De aceea — pentru Gusti — adevăratul real este întregul social, categoriile lui componente, economice și spirituale, juridice și politice, fiind simple abstracții, neavînd adică ființă decît toate împreună, în funcție de întreg”¹¹.

Termenul de paralelism sociologic, introdus de Gusti în mod nu tocmai adecvat, urmărea să redea interdependența, interacțiunea logică între manifestările voinței sociale, între elementele cadrelor, între cadre și manifestări.

Nu este cu putință să analizăm aici detaliat concepția gustiană asupra determinismului social și asupra locului pe care îl ocupă condițio-

⁹ Idem, *Legile unităților sociale*, 1943, p. 354.

¹⁰ Idem, *Paralelismul sociologic*, 1937, p. 260.

¹¹ Idem, *Legile unităților sociale*, 1943, p. 359—360.

narea și cauzalitatea în cadrul determinismului, nici asupra corelației determinismului cu teoria sistemelor.

În această analiză s-ar putea remarca critic separarea unilaterală și chiar opoziția între factorii generatori ai vieții sociale și condițiile în care acționează acești factori, tendința gustiană de a exagera rolul vieții sociale, tendința sa de a nega ierarhizarea factorilor răspunzători de esența vieții sociale. Dincolo însă de aceste neajunsuri teoretice, care evident, și-au pus amprenta și asupra metodologiei, ceea ce trebuie reținut, credem, ca foarte actual și contemporan este *modul sistemic de explicare a societății*, în devenirea sa, care impune o metodă corespunzătoare de cercetare. De aici rezultă unitatea dintre teorie și metodă, de aici rezultă și o aplicare a unității dintre teorie și metodă prin intermediul monografiei sociologice.

Monografia sociologică este înfățișată de către Gusti ca o *metodă sintetică* de studiu al realității istoricește constituite și al tendințelor ei legice de dezvoltare, realizând o corelație între explicație, predicție și orientare a dezvoltării unităților sociale. „Metoda sintetică îmbină în chip necesar observația spontană, exterioară a fenomenelor cu observația fenomenelor provocate sau experimentate și pe acestea cu observația lăuntrică, fie prin participare, fie prin înțelegere”¹².

Abordarea sistemică Gusti a văzut-o realizându-se în forme interdisciplinare, atât în interiorul cercetării sociologice, cât și în interrelația dintre istorie, sociologie, etică, politică și pedagogie.

Dacă ne oprim asupra cercetării sociologice, putem sublinia că Gusti însuși a utilizat termenul de interdisciplinaritate, referindu-se la modul de colaborare al cercetătorilor de diferite specialități. Conform sistemului său sociologic (patru cadre, patru manifestări sociale și analiza unităților, relațiilor, proceselor și tendințelor sociale), un colectiv de cercetare monografică trebuie să cuprindă minimum nouă echipe (4+4+1), presupunând prezența specialiștilor din toate domeniile vizate. Menționăm în mod special locul prioritar al echipei statistice, deschizătoare de drum în orice investigație.

O astfel de cercetare ar fi putut rămâne în limitele unei simple pluri sau multidisciplinarități, fragmentate de preocupări proprii, dacă n-ar fi existat preocuparea expresă a inițiatorului acestor cercetări de a le da un caracter interdisciplinar în toate momentele pregătirii, efectuării și finalizării cercetării monografice.

Gusti menționează că cercetătorilor antrenați în activitatea monografică *li se forma conștiința apartenenței la o colectivitate*, în cadrul căreia fiecare rezultat obținut trebuie să se raporteze la ansamblu, depinzând de ansamblu și contribuind la înțelegerea adecvată a ansamblului.

Pentru realizarea acestei integrări, Gusti amintește câteva metode sistematice utilizate.

În primul rând, lucrările colective de debut al cercetării erau efectuate de către toți cercetătorii pentru o cunoaștere inițială a unității cercetate și pentru o integrare participativă în viața unității respective. În al doilea rând, pentru formarea unui fond unitar informativ, dosarele

¹² Idem, *Monografia sociologică*, 1940, p. 444.

comune alcătuite stăteau permanent la dispoziția tuturor membrilor echipei, ceea ce permitea cunoașterea reciprocă a obiectivelor și a instrumentelor de lucru de către toți participanții. În al treilea rând, era obligatorie participarea tuturor cercetătorilor la ședințe comune de analiză periodică a activității depuse, pentru o informare reciprocă asupra mersului cercetării, asupra rezultatelor obținute și pentru eventuale modificări de optică și de instrumente de lucru. În cele din urmă, interdisciplinaritatea se realiza prin redactarea colectivă a monografiei, care era în fond transcrierea concluziilor formulate în ședințele de sinteze ale echipelor. *Metoda utilizată era prin excelență sintetică și colectivă.*

Astfel, după opinia lui Gusti, punctele de vedere ale diferitelor științe erau îmbinate într-un punct de vedere unitar și sintetic, echipierii formind o singură comunitate de muncă științifică, deoarece știința, în măsura în care vrea să redea și să lămurească exact realitatea, trebuie să urmărească fenomenele sociale ca întreguri, în interdependența și totalitatea lor funcțională¹³.

Nu în ultimul rând poate fi amintit rolul coordonator al sociologilor atît în activitatea centrală de dirijare a cercetării, cît și prin prezența sociologului în fiecare echipă.

Un alt aspect al interdisciplinarității, amplu tratat de Gusti și care străbate ca o idee forță întreaga sa creație, este — ceea ce am amintit deja anterior în treacăt — relația dintre istorie, sociologie, etică, politică și, am adăuga, pedagogie, ca relație ce îmbină studiul realităților sociale în devenire cu idealurile și mijloacele necesare pentru acțiune în direcția progresului social. În perspectivă, Gusti viza o „știință a națiunii” care să pună informația obținută în slujba planurilor de acțiune transformatoare.

Iată cum formulează Gusti însuși această idee :

„Sistemul de cunoaștere integrală a vieții sociale pornește de la realitate ca să ajungă la ideal și la posibilitățile de realizare a idealului...”¹⁴ ; „Idealul etic nu exprimă realitatea socială așa cum este ea, ci cum ar trebui să fie. Totuși, în stabilirea idealului nu încapă nici o procedură arbitrară. Pentru că nu i se poate impune realității o normă de viață străină cu desăvîrșire de ea. Una din ideile fundamentale ale sistemului nostru de gîndire sociologică este tocmai afirmarea că idealul social, care nu-și găsește rădăcinile în însăși posibilitățile de dezvoltare a realității, este inutil pentru că este inoperant. De aceea stabilirea idealului social nu se poate face fără cunoașterea realității supuse imperativelor lui. Idealul social nu este și nu poate fi decît actualizarea maximă și optimă a tuturor posibilităților constitutive realității sociale pe linia unei treptate perfecționări”¹⁵.

În felul acesta sistemul său sociologic este caracterizat de însuși Gusti ca realism social critic și idealism social critic, căci, ca o adevărată

¹³ *Idem, Sociologia monografică*, 1934, p. 328.

¹⁴ *Ibidem*, p. 328.

¹⁵ *Ibidem*, p. 331.

critică a rațiunii sociale, teoria socială este capabilă să influențeze și să schimbe radical obiectul de cercetat: „Dacă vrem să facem adevărate reforme sociale și nu numai parțiale puneri la punct ale defectelor unei societăți, trebuie să facem să pătrundă rațiunea umană în toate detaliile vieții sociale”¹⁶.

„În felul acesta sociologia poate deveni un instrument de progres social. Aceasta depinde — sublinia el — doar de sociologi, de ceea ce aceștia vor ști să facă din sociologie”¹⁷. Sint cuvintele cu care Gusti își încheia la Sorbona în 1935 conferința dedicată acțiunii monografice în România. Aceste cuvinte reprezintă astăzi, la aniversarea centenarului nașterii sale, un îndemn pentru integrarea și mai accentuată a sociologiei românești în efortul cercetărilor sistematice, interdisciplinare.

¹⁶ *Introducerea la monografia sociologică a unui sat românesc*, 1939, p. 398.

¹⁷ *Idem, Acțiunea monografică în România*, 1935, p. 485. Notă explicativă: Toate trimiterile bibliografice sînt la volumul I din *Opere*, ediție îngrijită de Bădina și Neamțu.